

DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-164-173

УДК 340.12

О. Л. БОГІНІЧ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0001-5230-9366

ОНТОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОТВОРЧОСТІ

У статті розглядаються питання впливу онтологічних і гносеологічних засад права на процеси правотворчості. У контексті зазначеного підходу досліджуються сучасні погляди науковців на проблематику онтології права. Стверджується, що буття права, окрім його матеріальної форми (соціальні відносини), має водночас й ідеальну форму – правосвідомість. На основі цього постулату формулюється висновок, що правотворчість – це специфічний гносеологічний засіб теоретичного відображення правової реальності, яка існує в двох модусах – матеріальному та ідеальному.

Ключові слова: онтологія права, гносеологія права, феноменологія права, матеріальний та ідеальний модуси існування права.

Bohinich O. Ontological and epistemological foundations of lawmaking

The article deals with the impact of the ontological and epistemological foundations of law on the processes of lawmaking. In the context of this approach, modern views of scientists on the problems of the ontology of law are studied. It is argued that the existence of law, in addition to its material form (social relations), has at the same time an ideal form – legal consciousness. Based on this postulate, it is concluded that lawmaking is a specific epistemological means of reflecting legal reality, which exists in two modes – material and ideal.

Key words: ontology of law, epistemology of law, phenomenology of law, material and ideal modes of existence of law.

Проблематика правотворчості не є новою для юридичної науки. Доволі ґрунтовні розвідки в цій сфері юридичної діяльності були зроблені вітчизняними, і зарубіжними фахівцями. У центрі уваги науковців перебували як теоретико-методологічні аспекти правотворчості, так і прикладні. До перших, зокрема, належать питання співвідношення правосвідомості та правотворчості, питання форм (джерел права). До других – проблема юридичної техніки, процесуальної форми правотворчості тощо. Водночас антропологічний поворот у науці, поява так званого посткласичного знання сьогодні актуалізували дослідження онтологічних і гносеологічних засад правотворчості.

* **Boginich Oleh**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

Серед авторів, які працювали та працюють у зазначеній сфері наукового пошуку, як зазначалось вище, багато і зарубіжних, і вітчизняних. Це, зокрема, Г. Синдгеймер, А. Нашиц, П. Е. Недбайло, В. М. Горшенев, Є. П. Євграфова, С. І. Максимов, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко та ін. Натомість зміна наукової парадигми у сфері гуманітарного знання вимагають продовження та поглиблення теоретичних досліджень у сфері буттєвих засад права взагалі та правотворчості зокрема.

Правотворчість як феномен соціально-політичної дійсності неможливо зрозуміти без звернення до більш загальних феноменів, одним з яких у нашому випадку, виходячи з тематики статті, є суспільство (соціум). Останнє планується розглянути як систему, якій властиві свої специфічні закономірності. Серед таких, зокрема, слід назвати наявність у суспільстві порядку, що, окрім іншого, вважається атрибутивною характеристикою його функціонування.

Так, порядок з точки зору теорії систем – це спосіб функціонування системи, який забезпечує досягнення мети, заради якої вона існує. Це характерно як для органічних, так і неорганічних систем. Соціальний порядок також не відрізняється від цієї закономірності: забезпечує її (соціальної системи) гомеостаз, тобто відтворення та розвиток. Оскільки людина не тільки біологічна, а й соціальна істота, то порядок у соціумі підтримується за посередництва особливих соціальних норм, якими в державно організованому суспільстві виступають юридичні норми. Але на відміну від біологічних законів, які діють автоматично, юридичні норми потребують дії активного чинника, яким у суспільстві є воля людей, що об'єктивується в державі здебільшого через спеціальні органи (зокрема, правотворчі).

Таким чином, логічно припустити, що правотворчість виступає атрибутивною характеристикою будь-якого суспільства, передусім суспільства, у якому громадяни об'єдналися у політичний союз. Окрім вищезазначеної теорії систем, проблематику правотворчості в її онтологічному та гносеологічному аспектах допоможе розглянути залучення та використання методології синергетики. Згідно з синергетичним підходом самоорганізація складних систем спрямовується від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку й узагальненої синергетичної інформації відповідно до певних патернів (моделей)¹.

Для нас тут важливими є три аспекти: по-перше, суспільство (соціальна система) правомірно розглядається як складна організація, по-друге, воно має потенцію до самоорганізації, по-третє, для суспільства характерним є рух від хаосу до порядку.

Розглянемо зміст кожного з цих складових окремо. Як відомо, соціальна система об'єднує в собі державу та суспільство, між якими існують прямі та зворотні зв'язки. Одним із таких видів зв'язків є контроль за дотриманням параметрів функціонування системи. У даному випадку відносин між державою та громадянським суспільством такий контроль має взаємний характер: спочатку суспільство задає державі певні цілі, яких вона повинна досягти

(наприклад, забезпечити нормативне регулювання прав громадян), а остання, своєю чергою, має право вимагати від суспільства, його окремих структур, у т. ч. громадян, виконання приписів норм законів, інших нормативно-правових актів². Правотворчість, яку здійснюють компетентні органи держави, символізує собою прямий зв'язок, що водночас не виключає наявності зворотнього зв'язку з боку суспільства у вигляді, наприклад, народної ініціативи про проведення референдуму. На жаль, принагідно можна констатувати, що повноваження народу щодо проведення референдуму в поточній Конституції України явно звужені, що, вважаємо, підриває засади народовладдя в нашій державі.

Не сприяють розвитку народовладдя в Україні також обмежені можливості з боку суспільства на власне самоуправління (самоорганізацію). Передбачені законодавством такі форми самоуправління, як загальні збори громадян, місцева ініціатива, громадські слухання (обговорення) вочевидь не можуть справити вирішального впливу на політику держави або місцевої громади, у тому числі щодо питань нормативного регулювання суспільних відносин. Водночас досвід окремих західних країн зі сталими демократичними традиціями підтверджує ефективність такого інструментарію в руках суспільства для залагодження власних справ. Наприклад, у Швейцарії у 2004–2005 рр. відбулося шість референдумів на федеральному рівні, на яких були вирішені 11 питань, зокрема: підвищення пенсійного віку жінок, заборона експериментів з клітинами людських ембріонів, проведення податкової реформи тощо³. Отже, очевидним є висновок щодо високої спроможності громадянського суспільства на вирішення своїх проблем шляхом використання механізмів самоуправління (референдуми, плебісцити тощо).

Зазначене також стосується питань правотворчості шляхом виявлення відповідної народної ініціативи. Так, зокрема, у низці країн проведення законодавчого референдуму припускається тільки в порядку народного вето, про що зазвичай йдеться в конституції (у Європі це Албанія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн і Швейцарія, а також частина штатів США). Відповідний порядок уможливило скасування вже прийнятого, але офіційно не опублікованого, закону або чинного закону за результатами референдуму, проведеного за ініціативою визначеної кількості громадян, які мають право голосу, тобто за народною ініціативою⁴.

Поряд з тим лише в окремих конституціях передбачається можливість проведення законодавчого референдуму, не пов'язаного з процесом і результатами парламентського законотворення. В Україні, на жаль, така можливість з прийняттям нового Закону України «Про Всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 р. була втрачена. Натомість була зафіксована можливість скасування чинних законів на відповідному референдумі (ст. 3 Закону)⁵. Водночас слід сказати, що можливість проведення законодавчого референдуму за народною ініціативою була визнана Конституційним Судом України, який постановив, що народ, «здійснюючи своє волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, може в порядку, який має бути

визначений Конституцією і законами України, приймати закони України (вносити до них зміни), крім законів, прийняття яких на референдумі не допускається згідно з Конституцією України»⁶.

Як зазначалось, третьою складовою синергетичного підходу до дослідження проблематики правотворчості виступає рух суспільства від хаосу до порядку. І дійсно, вся історія розвитку людства сповнена зразками таких суспільних трансформацій. У контексті проблеми, що розглядається – це поява звичаєвого права як реакція на хаос у суспільних відносинах первинних суспільств, пізніше – поява протодержав, а отже, перших джерел писаного права, спрямованих на подолання хаосу, пов'язаного з виникненням приватної власності та наступним соціальним розшаруванням як наслідок дії першого чинника, в подальшому – зміна правового регулювання рабовласницьких відносин і відносин, пов'язаних з наявністю середньовічних станових привілеїв на правове регулювання капіталістичної доби, що було реакцією на їх архаїзм, який викликав певний хаос у розвитку виробничих сил. І, нарешті, поява після Жовтневої революції у 1917 р. соціалістичного права, яке, на думку теоретиків наукового комунізму, було покликане протидіяти хаосу в капіталістичних відносинах, що мали, на їх думку, деструктивний характер щодо подальшого соціального прогресу.

Як можна побачити з наведеного, всі зазначені зміни у стані суспільств в режимі руху від хаосу до порядку викликані передусім внутрішніми причинами, коли наростала ентропія (міра хаосу), і, щоб вижити, система потребувала трансформацій, які здійснювались шляхом використання внутрішніх механізмів (зокрема, правотворчих). Інакше кажучи, відбувалась самоорганізація системи завдяки змінам у правовому регулюванні.

Взагалі право – це примусовий порядок, який встановлюється за загальним правилом через прийняття відповідних нормативно-правових актів, санкціонування звичаїв та їх наступну реалізацію. Зазначене, так би мовити, становить центральний або основний вид правотворчості. Водночас до тканини правового поля соціуму належить також такий вид правотворчості як локальна та договірна нормотворчість (наприклад, нормативні договори).

Говорячи про право як примусовий порядок, маємо на увазі не будь-який порядок, а порядок, що має за мету досягнення добра і справедливості в суспільних відносинах. Зазначені правові цінності символізують той ідеал, якого прагне досягти людство упродовж усієї своєї історії. Зрозуміло, що зміст поняття добра і справедливості на цьому шляху зазнавало змін, причому іноді суттєвих. Наприклад, рабство в античні часи, як відомо, визнавалось справедливим, таким, що відповідає природі речей.

Отже, стає очевидним, що право вкорінене в буття людей як необхідний порядок їх взаємного співіснування. У зазначеній тезі поняття порядку є ключовим. І це не випадково. Ще в ранніх цивілізаціях Сходу та Півдня мислителі опікувались ідеями порядку в перших суспільствах, які вони виводили з загального порядку Всесвіту. Останній зазвичай вони пов'язували з такими

постатями та явищами, як Брахман, Дао, Логос, Світовий розум тощо. Щоб їх осягнути, мислителі свій шлях розпочинали з визначення першооснови цих феноменів. Зокрема, у Стародавній Греції, з точки зору одних, цієї основою був світ ідей (Піфагор, Платон), з точки зору інших – світ матеріальних речей (Демокрит, Геракліт, Епікур). Тому логічно припустити, що генеза порядку розглядалась з урахуванням цього поділу на духовний і матеріальний світи, знаходячи свої витoki відповідно в ідеальному або матеріальному вимірі. Якщо для представників ідеальної течії, яка пізніше набула статусу філософської системи – ідеалізму, порядок виводився з аналізу власної правосвідомості, її трансцендентних початків, то для представників матеріалізму – другої філософської системи, що виникла на підставі зазначеного поділу, порядок виводився з аналізу реальних правовідносин⁷. Однак до цього часу цей дуалізм у підходах не зазнав свого остаточного вирішення.

У зв'язку з цим постає питання: онтологія права належить до матеріального світу чи ідеального? Зазначене питання потребує своєї відповіді передусім виходячи з інтересів суб'єктів правотворчості, оскільки зможе слугувати компасом при опосередкуванні ними суспільних відносин. Наприклад, які суспільні відносини можна взяти за основу при їх правовому регулюванні, чи існують об'єктивні межі розсуду законодавця в такій діяльності, чи повинна містити така діяльність певні запобіжники від волюнтаризму тощо?

Виходячи з цих завдань, зазначимо, що думки науковців щодо природи онтології права з цього приводу розділились. Іноземці, серед яких, зокрема, – М. Вілей, вважають онтологію права об'єктивною, тобто такою, що належить до матеріального світу, П. Амселек – дотримується протилежної позиції⁸. Аналогічний поділ поглядів існує серед українських учених.

Так, Є. П. Євграфова, як убачається із її монографії «Об'єктивність права», є прихильницею підходу, за яким право, що розглядається в його природній інтерпретації, є об'єктивною реальністю (частиною природи з її законами), яка пізнається суб'єктами правотворення⁹. Натомість С. І. Максимов розглядає право як позаприродне явище, яке не має своїх підстав у природі¹⁰.

На нашу думку, щоб вирішити це питання, треба звернутися до інструментарію гносеології, оскільки буття права пізнається тільки завдяки наявності когнітивного потенціалу людської свідомості. Своєю чергою проблематику права покликана адекватно вивчати такий різновид свідомості, як правосвідомість. І дійсно, правова свідомість генетично та історично передують будь-якому позитивному знанню, у тому числі законотворчому процесу. У рамках правосвідомості відбуваються первинний аналіз і оцінка обставин об'єктивної дійсності.

Теоретичною основою цього висновку була класична теорія відображення, відповідно до якої у свідомості індивіда під впливом матеріальних чинників (матерії у її широкому розумінні, у т. ч. соціальної) з'являються образи (зліпки) фрагментів дійсності. Стосовно соціальної матерії це означало, що соціальні відносини відображаються у свідомості людей, яка на основі їх

пізнання формулює їх абстрактний образ. Зокрема, саме так рухався процес пізнання права: від відчуття, сприйняття речей об'єктивного світу, зокрема поведінки людини, до надання йому форм теоретичного знання – понять і категорій. Тобто певні вчинки людей спочатку викликали у соціуму окремі реакції у вигляді оцінок, почуттів (негативні – засуджуючи, позитивні – схвальні). Пізніше – вони набули рис теоретичного узагальнення таких форм поведінки у вигляді ідей, теорій, які, своєю чергою, пізніше трансформувались за посередництва механізмів правотворчості в інституційні утворення – правові норми (каральні, заохочувальні тощо)¹¹. Таким чином, правомірним є висновок, що реальні соціальні відносини, які у процесі розвитку людства набули правових рис (стали джерелом права), є їх буттєвою основою, тобто буття права має своїм підґрунтям реальний матеріальний світ у його соціальному вимірі. Інакше кажучи, онтологія права має свій матеріальний модус існування.

Водночас сьогодні право розуміється не тільки як зіп'юк з матеріальних відносин, яке через норми права впливає на суспільні відносини, а право також розглядається як певні матриці (образи права), які знаходяться у свідомості індивідів, що творчо застосовують їх при оцінці тих чи інших відносин як правових. Наприклад, така некласична теорія права, як феноменологічна стверджує, що право не є буттям речей, воно є буттям понять. Цьому сприяють, з точки зору цієї науки, структури свідомості, які передують досвіду і є вродженими атрибутами людського розуму. У зв'язку з зазначеним можна припустити, що певні «правові матриці» у свідомості людини, поєднуючись з її правовим буттям, створюють нормативні моделі людської поведінки, які поєднують у собі дві засади: позаісторичні (трансцендентні) та історичні. Мається на увазі, що правосвідомість одночасно може містити ідеї, які на сучасний лад можна ідентифікувати як правові, а також ідеї, які були «правовими» на певному історичному етапі розвитку¹².

Отже, виходячи з наведеного, логічним буде також висновок, що буття права, окрім його матеріальної форми (соціальні відносини), має одночасно і ідеальну форму – правосвідомість. Тобто теза про ідеальний модус онтології права має властивість наукової істини, як і її протилежна за своїм змістом теза. Інакше кажучи, можемо констатувати, що буття права існує як у його ідеальній, так і в матеріальній формі. Таким чином, спостерігаємо певний синтез цих двох підходів для розуміння буття (онтології) права. Як справедливо щодо цього зазначає М. Цимбалюк, «...нова посткласична наукова парадигма вимагає розглядати світ у єдності об'єктивно-матеріального та суб'єктивно-ціннісного. Інакше кажучи, людське буття – це інтегральні єдність матеріального та духовного»¹³.

У зв'язку з цим на прикладі розгляду буття (онтології права) можна навіть припустити, що основне питання філософії щодо первинності матерії чи свідомості слід розглядати не з позиції полярної антиномії – або/або, а з точки зору їх інтегральної єдності, яка водночас містить трансцендентні засади

(свідомість) і буттєві форми матеріального світу. Головним виступає питання їхньої гносеологічної ваги на різних етапах їх розвитку та функціонування¹⁴.

Ці висновки мають важливий методологічний характер для правотворчості, оскільки вона презентує специфічний гносеологічний засіб теоретичного відображення правової реальності, яка існує в двох модусах – матеріальному та ідеальному.

Матеріальні та ідеальні модуси скеровують законодавця (в широкому розумінні цього терміна) на пошук тих соціальних відносин, які характеризуються насамперед своєю типовістю та довготривалістю існування. Другим кроком буде їх перевірка на відповідність основним правовим цінностям, оскільки, як відомо, протиправні відносини між певними індивідами, їх групами можуть також мати довготривалий і типовий характер. Наприклад, відносини в маргінальних чи злочинних угрупованнях, де діє право сили, а не сила права.

Така спрямованість діяльності нормотворчих органів на пошук характерних своєю повторюваністю соціальних відносин свідчитиме про онтологічність останніх як вираз реально існуючих потреб та інтересів членів суспільства. У даному випадку буде реалізовуватись синергетична закономірність щодо досягнення рівноваги між саморегулюванням системи та її зовнішнім регулюванням. Інакше кажучи, певна неупорядкованість (хаотичність) у взаємовідносинах між елементами системи буде збалансована централізовано встановленим порядком їх функціонування.

Водночас при аналізі соціальних відносин на предмет наявності у останніх нормотворчого потенціалу (як прообразу створення на їх підставі норм права) законодавцю слід уникати їх зарегульованості. По-перше, слід дотримуватись методологічної вимоги щодо опосередкування лише тих суспільних відносин, які є виразом об'єктивних закономірностей фізичного чи духовного світів (для усунення небезпеки їх суб'єктивного викривлення), по-друге, не підлягають юридичному регулюванню відносини, які у випадку порушення прав і обов'язків їх учасників відновлюються у попередньому стані за рахунок дії іманентних їм механізмів (економічних, психологічних тощо). Винятком для останнього обмеження нормотворчої діяльності будуть лише випадки особливої важливості для суспільства тих чи інших відносин, які поряд з внутрішніми механізмами їх гомеостазу потребуватимуть залучення зовнішніх страхаючих інструментів, яким, зокрема, є право.

Раніше зазначалось, що ідеальний модус існування права передбачає наявність у свідомості людини певних матриць (образів права), які творчо застосовуються при оцінці тих чи інших відносин як правових. Зокрема, до останніх можна віднести такі правові цінності, як добро та справедливість. Незважаючи на певний релятивізм цих понять, враховуючи їх історичний характер, тим не менше, можна стверджувати, що вони є дороговказом при наданні певним відносинам (моделям поведінки) характеру правових. Окрім зазначених цінностей, на думку М. І. Козюбри, до глибинних духовних цін-

ностей права, відповідно до їхніх сучасних концепцій, належить також ідея людської гідності, визначальними для втілення, забезпечення і захисту якої є невідчужувані права людини. Саме вони є першоджерелом права. Ці іманентно властиві праву сутнісні цінності (атрибути) визначають передусім його цінність як соціального явища¹⁵.

Висновки. Таким чином, виходячи з наведеного, стає очевидним, що завданням законодавця при опосередкуванні суспільних відносин буде знаходження в матеріальних та/або духовних сферах буття права його власних ціннісних підстав та подальше впровадження знайденого у реальні суспільні відносини через відповідні процедури правотворчості.

1. Лукьянець В. Синергетика. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, 2002. С. 581. 2. Богиніч О. Л. Відповідальність держави перед громадянським суспільством: окремі питання теорії. *Правова держава*: щорічник наукових праць. Випуск 31. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 123–127. 3. Могилевець О. Ю. Референдум: швейцарський досвід та українські проблеми. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9733/Mohylevets_Referendum_shveysarskyi_dosvid.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 25.01.2022) – Назва з екрану. 4. Шаповал В. М. Референдум: Україна та міжнародний досвід. URL: <file:///D:/%D0%91%D0%95%D0%9A%D0%90%D0%9F/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Desktop/Documents/%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D0%B4%D0%B5%D0%BC-%D1%8F/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC/%D1%81%D1%82%20%D1%88%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BB.pdf> (дата звернення 25.01.2022) – Назва з екрану. 5. Про Всеукраїнський референдум: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення 25.01.2022) – Назва з екрану. 6. Конституція незалежної України. Кн. 1, С. 156, 165–166. 7. Козаченко В. М. Правова свідомість: історичний та логічний контекст. *Альманах права*. 2018. № 9. С. 540. 8. Цит. За: Максимов С. І. Онтологія права / Філософія права. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 2. Харків: Право, 2017. С. 412. 9. Євграфова С. П. Об'єктивність права. Київ: Парламентське видавництво, 2014. 414 с. 10. Цит. за: Максимов С. І. Цит. праця. С. 540. 11. Козаченко В. М. Правова свідомість як джерело права в англо-саксонській правовій системі. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 37–41. 12. Там само. С. 37–41. 13. Цимбалюк М. М. Онтологічні основи теорії правосвідомості: автореф. дис. докт. наук: 12.00.12; Київ. нац. ун-т внутрішніх справ. Київ. 2009. С. 37. 14. Козаченко В. М. Цит. праця. С. 37–41. 15. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.

References

1. Lukianets V. Synerhetyka. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv, 2002. 722 s. [ukr]. 2. Bohinich O. L. Vidpovidalnist derzhavy pered hromadianskym suspilstvom: okremi pytannia teorii. *Pravova derzhava*. Shchorichnyk naukovykh prats. Vypusk 31. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2021. 604 s. [ukr]. 3. Mohylevets O. Yu. Referendum: shveysarskyi dosvid ta ukraïnski problemy. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9733/Mohylevets_Referendum_

shveytsarskyi_dosvid.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia 25.01.2022) – Nazva z ekranu [ukr]. 4. Pro Vseukrainskyi referendum: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (data zvernennia 25.01.2022) – Nazva z ekranu [ukr]. 5. Shapoval V. M. Referendum: Ukraina ta mizhnarodnyi dosvid. URL: <file:///D:/%D0%91%D0%95%D0%9A%D0%90%D0%9F/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Desktop/Documents/%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82/%D0%B4%D0%B5%D0%BC-%D1%8F/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC/%D1%81%D1%82%20%D1%88%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BB.pdf> (data zvernennia 25.01.2022) – Nazva z ekranu [ukr]. 6. Konstytutsiia nezaleznoi Ukrainy. Kn.1, 257 s. [ukr]. 7. Kozachenko V. M. Pravova svidomist: istorychnyi ta lohichnyi kontekst. *Almanakh prava*. 2018. № 9. 364 s. [ukr]. 8. Tsyt. za Maksymov S. I. Ontolohiia prava/Filosofia prava. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. T. 2. Kharkiv: Pravo, 2017. 1127 s. [ukr]. 9. Ievhrafova Ye. P. Obiektivnyi prava. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2014. 414 s. [ukr]. 10. Maksymov S. I. Ontolohiia prava/Filosofia prava. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. T. 2. Kharkiv: Pravo, 2017 r. 1127 s. [ukr]. 11. Kozachenko V. M. Pravova svidomist yak dzherelo prava v anhlo-saksonskii pravovii systemi. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2015. № 3. 278 s. [ukr]. 12. Kozachenko V. M. Tam samo. 278 s. [ukr]. 13. Tsybaliuk M. M. Ontolohichni osnovy teorii pravosvidomosti : avtoref. dys....dok. nauk: 12.00.12. Kyiv. nats. un-t vnutrishnikh sprav. Kyiv, 2009. 48 s. [ukr]. 14. Kozachenko V. M. Tam samo. 278 s. [ukr]. 15. Koziubra M. I. Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii. *Pravo Ukrainy*. 2017. № 11. 255 s. [ukr].

Bohinich O. Lawmaking – separate ontological and epistemological principles

The article considers the influence of ontological and epistemological principles of law on law-making processes. In the context of this approach, modern views of scholars on the problems of ontology of law are studied. In particular, it is argued that real social relations, which in the process of human development have acquired legal features (became a source of law), are the basis of law, ie the existence of law is based on the real material world in its social dimension. In other words, the ontology of law has its material mode of existence. At the same time, today the law is understood not only as a mold of material relations, which through the rules of law affects social relations, but law is also considered as certain matrices (images of law) in the minds of individuals who creatively apply them in assessing relations. as legal.

Based on the above, it is logical to conclude that the existence of law in addition to its material form (social relations) has at the same time an ideal form – legal awareness. That is, the thesis of the ideal mode of ontology of law has the property of scientific truth, as well as its opposite in content thesis. In other words, we can state that the existence of law exists in both its ideal and material form. Thus, we observe a certain synthesis of these two approaches to understanding the existence (ontology) of law.

This conclusion has an important methodological nature for lawmaking, as the latter is a specific epistemological means of theoretical reflection of legal reality, which exists in two modes - material and ideal. Material and ideal modes direct the legislator (in the broad sense of the term) to search for those social relations that are characterized primarily by their typicality and longevity. The second step will be to

verify their compliance with basic legal values, as it is known that illegal relationships between certain individuals and their groups can also be long-term and typical. The ideal mode of existence of law involves the presence in the human mind of certain matrices (images of law). In particular, the latter include such legal values as goodness and justice.

Despite a certain relativism of these concepts, given their historical nature, it can be argued that they are a guide in giving certain relationships (patterns of behavior) the nature of legal. In this regard, the task of the legislator in the mediation of social relations will be to find in the material and / or spiritual spheres of existence of the right of its own values and further implementation of the found in real social relations through appropriate lawmaking procedures.

Key words: *ontology of law, epistemology of law, phenomenology of law, material and ideal modes of existence of law.*